

WORKING PAPER č. 04/2010

Regionální ekonomická výkonnost a disponibilní důchod domácností

Jaroslav Kahoun

Prosinec 2010

Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky
Research Centre for Competitiveness of Czech Economy

Řada studií Working Papers Centra výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky je vydávána s podporou projektu MŠMT výzkumná centra 1M0524.

ISSN 1801-4496

Vedoucí: prof. Ing. Antonín Slaný, CSc., Lipová 41a, 602 00 Brno,
e-mail: slany@econ.muni.cz, tel.: +420 549491111

REGIONÁLNÍ EKONOMICKÁ VÝKONNOST A DISPONIBILNÍ DŮCHOD DOMÁCNOSTÍ

Abstract:

The regional gross domestic product per capita is a key indicator in the distribution of structural funds in the EU. For this reason, increased attention has been paid to this indicator in the Czech Republic in the last decade. Regional GDP is often mistakenly seen as an indicator of economic well-being of the population in the regions, without taking into account the impact of commuting to work and other limitations of this indicator. The question therefore arises, whether an appropriate indicator has been chosen for the purposes of EU's regional policy. Regional GDP must be regarded as an indicator of the economic performance in a specific territory, whereas the net disposable income of households is the more representative indicator for the needs of disparities. The presented analysis evaluates differences in disparities measured by these two indicators and their evolution over time and offers an evaluation of the suitability of their use for the support of the under-developed regions in the Czech Republic and in the EU.

Abstrakt:

Regionální hrubý domácí produkt na obyvatele je klíčovým ukazatelem při přerozdělování prostředků v rámci strukturální politiky EU. Z toho důvodu je mu i v České republice věnována v posledním desetiletí zvýšená pozornost. Ukazatel je však často mylně chápán jako indikátor ekonomického blahobytu obyvatelstva regionů a je pomíjen vliv dojížděky a vyjížděky za prací a další omezení tohoto ukazatele. Vystává proto otázka, zda byl pro účely regionální politiky EU vůbec zvolen vhodný ukazatel. Ve skutečnosti je třeba regionální HDP chápat jen jako ukazatel ekonomické výkonnosti na určitém teritoriu, zatímco regionální disparity v blahobytu lépe vystihuje ukazatel čistého disponibilního důchodu domácností. Předkládaná analýza hodnotí rozdíly v regionálních disparitách měřených u obou ukazatelů a v jejich vývoji v čase a hodnotí vhodnost jejich použití pro podporu zaostávajících regionů v České republice a v EU.

Recenzoval:

Ing. Miloslav Chlad, PhD.

1. STRUKTURÁLNÍ POLITIKA EU A MĚŘENÍ REGIONÁLNÍCH DISPARIT

Otázka zachycení rozsahu disparit regionálního blahobytu nabývala s postupujícím procesem evropské integrace a rostoucí rolí regionální politiky na větším významu. Cíl rovnovážného regionálního vývoje byl zmíněn již v zakládajících smlouvách Evropského hospodářského společenství z roku 1957. Římská smlouva zavazovala zúčastněné státy k „omezení rozdílů existujících mezi různými oblastmi a omezení zaostalosti“ znevýhodněných regionů. Nepožadovala však zavedení společné regionální politiky a regionální nástroje byly používány v rámci jiných politik. Následně vznikl Evropský sociální fond a Evropská investiční banka, jejímž prostřednictvím byly poskytovány půjčky na projekty v méně rozvinutých regionech. V zakládajících zemích byly v té době jedinými zaostalejšími regiony ve srovnání s průměrem společenství oblasti na jihu Itálie (Mezzogiorno), ale jinak byly tyto státy svou sociální a ekonomickou úrovní poměrně homogenní. Před prvním rozšířením EHS se regionální politika odehrávala převážně v rámci jednotlivých členských zemí, neměla nadnárodní charakter a nebyla řešena jednotnými pravidly – proto i měření výkonnosti a blahobytu regionů bylo v kompetencích jednotlivých členských států.

V sedmdesátých letech v souvislosti s prvním rozšířením Unie se představitelé společenství dohodli na vytvoření specifického nástroje regionální politiky – Evropského fondu regionálního rozvoje (1975). Jedním z důvodů byl požadavek Velké Británie na kompenzace svých ztrát ze společné zemědělské politiky. Prostředky z tohoto fondu však byly rozdělovány národním státům neadresně k volnému použití a byly poměrně omezeného rozsahu. V osmdesátých letech vznikly zvláštní programy regionální pomoci pro Řecko a další oblasti Středomoří. K větší reformě došlo až na konci osmdesátých let v souvislosti s Jednotným evropským aktem a přijetím Španělska a Portugalska. Byly definovány základní principy regionální politiky, které se pak promítly do ustanovení Smlouvy o Evropské unii (Maastrichtská smlouva) v roce 1992. V té době došlo k výraznému navýšení prostředků na regionální pomoc (až na dvojnásobek) a kromě strukturálních fondů byly vytvořeny kohezní fondy určené na budování především dopravní infrastruktury v méně rozvinutých zemích.

Teprve od konce osmdesátých let se v této souvislosti na úrovni EUROSTATu a koordinovaně v jednotlivých národních statistických institucích začaly pro účely realizace regionálních politik sledovat ukazatele měřící ekonomickou úroveň a disparity v životní úrovni obyvatelstva regionů. Evropský systém účtů (ESA 1995, viz ČSÚ, 2000) zavedl kapitolu regionálních účtů do závazných statistických norem a ekonomická a sociální úroveň regionů začala být sledována napříč celým společenstvím. V některých členských zemích existovala v té době již dlouholetá praxe sestavování ukazatelů regionálních účtů,

v jiných, zejména menších členských zemích, byla tato zkušenost zcela nová.

Z oblasti ukazatelů národního účetnictví se v regionálním členění na úrovni EU sledují zhruba od poloviny devadesátých let následující ukazatele:

- Regionální hrubá přidaná hodnota a hrubý domácí produkt,
- Regionální ukazatele trhu práce – zaměstnanost, zaměstnanci, náhrady zaměstnanců, odpracované hodiny
- Regionální tvorba hrubého fixního kapitálu,
- Čistý disponibilní důchod domácností v regionech.

Jako nejzákladnější indikátor ekonomické úrovně regionů pro účely strukturální politiky EU byl zvolen ukazatel regionálního HDP na obyvatele. Pro zachycení blahobytu obyvatelstva regionů byl vybrán ke sledování čistý disponibilní důchod domácností. Zbylé ukazatele umožňují sledovat ekonomickou úroveň regionů z hlediska vývoje trhu práce, odvětvové struktury a investiční aktivity.

Maastrichtské smlouvě definující principy regionální politiky předcházela reforma strukturálních fondů (1988) (viz Boháčková, Hrabánková, 2009). Regionálně-rozvojová opatření realizovaná členskými zeměmi byla od té doby uplatňována na územních jednotkách, na které byly podle kritérií EUROSTATu členské země rozděleny – tzv. NUTS.¹ Počínaje rokem 1989 byly nařízením Rady (EHS) č. 2052/1988 definovány prioritní cíle (celkem sedm cílů), z nichž první dva se odvolávaly na regionální statistické informace o ekonomické úrovni regionů:

- Cíl 1 – *Podpora rozvoje a strukturální adaptace regionů s opoždujícím se vývojem* – týkala se oblastí na úrovni NUTS 2, kde hodnota HDP na obyvatele v tříletém průměru nedosahovala 75 % průměrné hodnoty celého společenství.
- Cíl 2 – *Přestavba regionů, příhraničních regionů nebo částí regionů (včetně oblastí s problematickým trhem práce a městských oblastí s vysokou koncentrací obyvatelstva), které jsou těžce postiženy úpadkem průmyslu* – týkala se oblastí na úrovni NUTS 3, kde míra nezaměstnanosti převyšovala

¹ NUTS – Nomenclature of Statistical Territorial Units – klasifikace územních statistických jednotek. Současná podoba vymezení oblastí NUTS v EU vychází z nařízení Rady a Parlamentu EU č. 1059/2003, kterým jsou dány populační limity pro jednotlivé celky NUTS a pravidla a frekvence případných revizí regionálního členění. Vymezují například, že regionální celek NUTS 3 musí mít v rámci členské země v průměru 150–800 tisíc obyvatel, celek NUTS 2 0,8–3 milióny obyvatel a NUTS 1 3–7 miliónů obyvatel.

průměr společností a podíl osob zaměstnaných v průmyslu dlouhodobě převyšoval průměrnou hodnotu společností.

Od roku 2000 (Agenda 2000) byl počet cílů zredukován na tři, přičemž cíl 1 byl nadále jednoznačně orientován na regiony NUTS 2 se zaostávajícím rozvojem a kritérium 75 % bylo zachováno (*Podpora rozvoje a strukturální adaptace zaostávajících regionů*) a cíl 2 byl orientován na strukturálně postižené regiony NUTS 3 (*Hospodářská a sociální koheze oblastí, které čelí strukturálním obtížím*).

Pro období let 2007–2013 byly koncipovány nové cíle s ohledem na závěry Lisabonské strategie spočívající na třech pilířích: konvergence, regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost a evropská území spolupráce. V rámci cíle konvergence zůstává i nadále pomoc zaostávajícím regionům NUTS 2 nedosahujícím 75 % průměru EU v HDP na obyvatele. V rámci cíle evropská územní spolupráce jsou zahrnuty regiony NUTS 3 v pohraničních oblastech jednotlivých států.

S přijetím Lisabonské strategie bylo Evropské komisi doporučeno sledovat řadu dalších statistických ukazatelů v ročním intervalu (strukturálních indikátorů vyjadřujících regionální výkonnost), mezi jinými: produktivitu práce, míru zaměstnanosti žen a starších pracovníků, dosažené vzdělání, výdaje na výzkum a vývoj, komparativní úroveň cen, míru lidí ohrožených chudobou, dlouhodobou nezaměstnanost, rozptyl měř regionální nezaměstnanosti, emise skleníkových plynů, energetickou náročnost ekonomiky a objem dopravy.

Velká část zmíněných ukazatelů jde nad rámec základních indikátorů regionálních disparit ekonomické úrovně definovaných v ESA 1995 a naráží často na otázku dostupnosti zmíněných ukazatelů v regionálním členění a jejich reprezentativnosti. Následující text je zaměřen na popis a analýzu dvou základních ukazatelů charakterizujících ekonomickou výkonnost a bohatství regionů v EU – regionální hrubý domácí produkt a regionální čistý disponibilní důchod domácností.

2. REGIONÁLNÍ HDP NA OBYVATELE

Hrubý domácí produkt je prezentován jako nezákladnější ukazatel makroekonomického vývoje. Představuje hodnotu produkováných statků a služeb ve všech odvětvích na určitém území (stát, region) a za určité období (kalendářní čtvrtletí, rok). K hrubé přidané hodnotě jsou přičítány daně na produkty a odečítány dotace a subvence na produkty. HDP je nejkompexnějším ukazatelem měřícím makroekonomickou výkonnost včetně odhadů za šedou ekonomiku, netržní produkci domácností apod. Pro prostorové porovnání regionálního HDP se obvykle používá srovnání úrovně regionálního celku s národní úrovní, popřípadě s celky nadnárodními. Nejčastěji se uvádí srovnání HDP na obyvatele s průměrnou úrovní EU-27 měřené pomocí standardu kupní síly (PPS)².

2.1. Regionální disparity v EU a v ČR

EUROSTAT zveřejnil na svých webových stránkách 18. 2. 2010 tiskovou zprávu k údajům o regionálním HDP v EU-27 za rok 2007 s příloženým seznamem dat za všechny regiony NUTS 2. Hrubý domácí produkt na obyvatele v PPS se pohyboval v 271 regionálních celcích NUTS 2 v EU v rozmezí od 26 % průměru EU v regionu Severozapaden v Bulharsku do 334 % průměru EU ve Vnitřním Londýně ve Velké Británii. Pro uživatele údajů v České republice byl zdaleka nejzajímavější údaj, že Hlavní město Praha se umístilo jako region NUTS 2 **na pátém nejlepším místě v celé EU** (viz tabulka č. 1).

Mezi uživateli dat se bez znalosti dalších okolností vynořují celkem pochopitelně otázky o reprezentativnosti takovýchto údajů. Znamená to snad, že Praha předstihuje v bohatství Mnichov, Vídeň, Paříž či Amsterdam? Při povědomí o rozdílech např. v průměrných mzdách mezi Prahou a uvedenými městy se zdá být takovéto tvrzení neuvěřitelné. Postavení Prahy v uvedeném srovnání je však ovlivněno třemi zásadními okolnostmi, o kterých obvykle není široká veřejnost při publikování těchto údajů v médiích informována.

a) Posuzování pouze regionů NUTS 2

V uvedených údajích, které na pravidelné bázi publikuje EUROSTAT, je zpravidla zvažována pouze regionální úroveň NUTS 2. Tato úroveň je klíčová jednak proto, že větší část zemí na této úrovni realizuje

² PPS (purchasing power standard) je uměle vytvořená měnová jednotka používaná při mezinárodních srovnáních k vyjádření objemu ekonomických souhrnných ukazatelů. Pomocí ní dochází k přepočtu hodnoty všech složek HDP na průměrnou cenovou hladinu v EU a tím k vyloučení rozdílů v cenových hladinách (resp. deformací souvisejících se směnnými kurzy národních měn vůči euru).

regionální samosprávu a také proto, že na základě údajů za celky NUTS 2 je přerozdělován největší objem finančních prostředků v rámci strukturální politiky Evropské unie.

Tabulka č. 1: Regionální HDP na obyvatele v EU-27 v roce 2007 (PPS, NUTS 2, EU-27 = 100)

Nejvyšší HDP:			Nejnižší HDP:		
1	Inner London (UK)	334	1	Severozapaden (BG)	26
2	Luxembourg (LU)	275	2	Nord-Est (RO)	27
3	Bruxelles (BE)	221	3	Severentsentr. (BG)	27
4	Hamburg (DE)	192	4	Yuzhentsentr. (BG)	27
5	Praha (CZ)	172	5	Yugoiztochen (BG)	31
6	Île de France (FR)	169	6	Severoiztochen (BG)	32
7	South.&East. (IE)	166	7	Sud-Vest Oltenia (RO)	33
8	Groningen (NL)	165	8	Sud-Est (RO)	34
9	Oberbayern (DE)	165	9	Sud-Muntenia (RO)	34
10	Stockholm (SE)	165	10	Podkarpackie (PL)	37

Zdroj: Eurostat Newsrelease, 18. 2. 2010.

Zcela odlišné výsledky by nabídlo srovnání regionů NUTS 3, které odpovídají regionálně samosprávným jednotkám v České republice (kraje). Praha by v tomto případě zaujímala až 56. místo v EU, zcela nesrovnatelné s 5. místem u celků NUTS 2. Důvodem tak výrazného poklesu je především skutečnost, že **čistě městské regiony jsou v zemích EU zpravidla vymezeny až na regionální úrovni NUTS 3.**

Naproti tomu v ČR, kde je Praha samostatným samosprávným krajem, byla metropole vymezena i jako celek NUTS 2, což mimo jiné souvisí i s faktem, že celková průměrná velikost regionů NUTS 2 se pohybuje v ČR na spodní hranici povinného rámce v EU a naopak u celků NUTS 3 je na horní hranici odpovídajícího rámce pro NUTS 3 (lidnatostí není mezi oběma úrovněmi v ČR oproti jiným zemím příliš velký rozdíl, ve třech případech včetně Prahy se dokonce úrovně NUTS 2 a 3 překrývají). Z uvedeného především vyplývá, že české celky NUTS 2 by velikostně odpovídaly spíše evropským NUTS 3, což je jedna z příčin mimořádného postavení Prahy v EU ve srovnání regionů NUTS 2.

b) výjimečná pozice Prahy v rámci ČR

Postavení české metropole mezi 14 českými regiony NUTS 3 je zcela výjimečné. Území regionu je vymezeno přesně hranicemi města a nezahrnuje ani nejbližší okolí, které je jeho bezprostřední spádovou oblastí. Metropole je sídlem většiny orgánů státní správy a jsou zde soustředěny centrály většiny firem s celostátní působností. Praha jako region nemá v České republice srovnatelnou konkurenci. Význam regionu dokládá skutečnost, že na jeho území v roce 2009 žilo

11,85 % obyvatel České republiky, pracovalo zde 17,57 % zaměstnaných osob a vytvořilo se zde 26,11 % HDP celého státu. Ekonomická výkonnost v přepočtu na jednoho obyvatele přesahuje dvojnásobek celostátního průměru.

Mimořádný náskok ekonomické výkonnosti v přepočtu na obyvatele je způsoben **několika klíčovými faktory**, kterými jsou: vysoká míra dojížděky do zaměstnání do metropole (v roce 2009 činila podle údajů VŠPS 18,54 % všech zaměstnaných v Praze); koncentrace hrubé přidané hodnoty vytvořené sektorem vlády; koncentrace většiny odvětví služeb (peněžnictví, pojišťovnictví, telekomunikace); vyšší cenová hladina, která není zohledněna v regionálně odlišných přepočtech HDP na paritu kupní síly a vysoké náhrady zaměstnancům, které slouží jako klíč k regionální alokaci hrubé přidané hodnoty za multiregionální organizace.

S nástupem společenských změn po pádu komunismu se od devadesátých let začaly v České republice prohlubovat rozdíly v bohatství nejen mezi lidmi, ale také mezi regiony. Tento trend byl v souladu s ostatními změnami a souvisel se zrušením státem centrálně řízeného hospodářství a odstraněním příjmové nivelizace. Ekonomické bohatství se v tržním hospodářství zpravidla soustřeďuje do největšího města, resp. ekonomického a finančního centra státu. Podíl Prahy na HDP České republiky se zvýšil mezi lety 2000 a 2009 z 23 % na více než 26 % (viz tabulka č. 2) a HDP na obyvatele z 200 % na 220 % průměru ČR (viz tabulka č. 3).

Tabulka č. 2: Regionální struktura HDP, ČR = 100

Kraj	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
PHA	23,0	23,6	23,8	23,9	23,5	24,0	24,2	24,9	25,1	26,1
STC	10,2	10,2	10,5	10,5	10,6	10,3	10,7	10,8	10,8	10,8
JHC	5,6	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,3	5,1	5,2
PLZ	5,0	5,1	4,9	5,0	5,2	5,1	5,1	5,0	4,6	4,7
KVA	2,5	2,4	2,4	2,4	2,3	2,2	2,1	2,1	2,0	2,0
UNL	6,6	6,4	6,4	6,6	6,6	6,5	6,5	6,3	6,4	6,4
LIB	3,7	3,7	3,7	3,4	3,4	3,5	3,4	3,2	3,0	2,9
KVH	5,1	5,0	4,9	4,8	4,8	4,7	4,5	4,5	4,4	4,5
PAR	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1
VYS	4,2	4,4	4,3	4,3	4,3	4,2	4,2	4,2	3,9	3,8
JHM	10,3	10,3	10,2	10,3	10,1	10,0	10,1	10,1	10,7	10,5
OLO	5,0	4,9	4,9	4,8	4,9	4,7	4,6	4,6	4,6	4,6
ZLI	4,9	4,8	4,8	4,8	4,6	4,7	4,7	4,7	4,8	4,7
MVS	9,7	9,7	9,5	9,6	10,1	10,4	10,1	10,2	10,4	9,7

Zdroj: Český statistický úřad, regionální účty.

Tabulka č. 3: Regionální HDP na 1 obyvatele, NUTS 3, ČR = 100

Kraj	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
PHA	200	207	209	210	206	209	210	215	214	220
STC	94	93	95	94	95	92	94	94	92	92
JHC	92	90	90	89	89	90	90	86	84	86
PLZ	94	94	92	93	96	94	94	92	85	87
KVA	84	80	81	80	78	75	72	71	69	68
UNL	82	79	79	82	82	81	81	79	80	80
LIB	89	88	88	81	80	84	81	77	73	69
KVH	95	92	91	90	90	88	85	85	84	84
PAR	85	84	84	85	84	82	84	84	83	83
VYS	84	88	87	86	85	85	84	84	79	78
JHM	92	93	92	93	91	91	92	92	97	96
OLO	80	78	77	77	78	76	74	74	75	75
ZLI	84	83	83	82	80	81	81	82	85	83
MVS	78	78	77	78	82	85	83	84	86	81

Zdroj: Český statistický úřad, regionální účty.

Přes výše uvedené skutečnosti není poměr ekonomického výkonu na jednoho obyvatele u nejvýkonnějšího regionu k průměru celostátního HDP na obyvatele v případě Prahy ve srovnání s jinými zeměmi EU nijak mimořádný. V osmi zemích Unie je postavení nejvýkonnějšího regionu NUTS 3 k průměru státu dokonce ještě výraznější. Zmíněný poměr se pohybuje v EU od 1,3 násobku ve Vídni do 3,1 násobku ve Varšavě (viz graf č. 1).

Z grafu je patrné, že nižší míra regionální disparity nejvýkonnějšího regionu je zřejmě důsledkem vyššího přerozdělování ve Skandinávii či Rakousku, vyšší naopak v řadě nových členských zemí EU a Velké Británii. V první desítku relativně nejvýkonnějších regionů jsou pouze čtyři regiony současně klasifikovány jako celky NUTS 2 a NUTS 3.

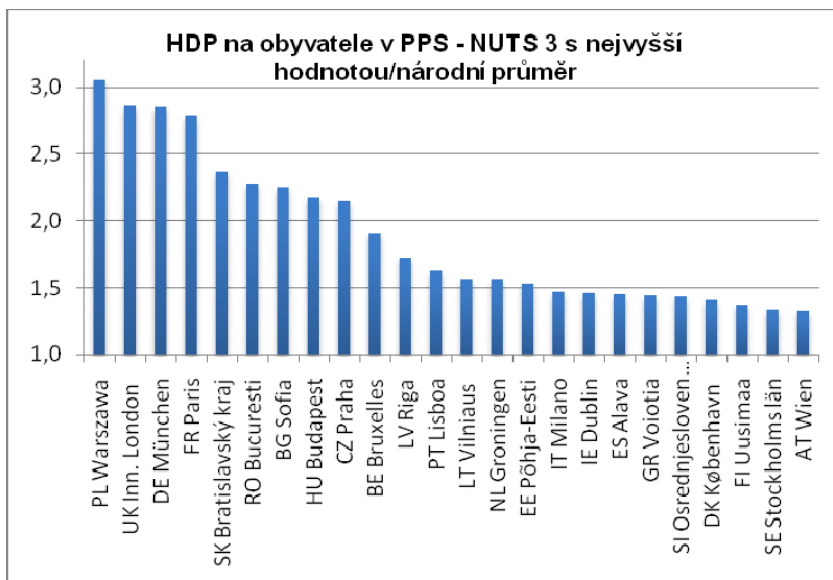
c) Výrazná konvergence České republiky k průměru EU

V letech 2000–2007 vzrostl HDP na obyvatele v PPS v České republice z 68,5 % na 80,1 % průměru EU-27, tedy takřka o dvanáct procentních bodů. Zároveň s tím se vyvíjela i pozice Prahy v rámci regionů ČR a EU (viz tabulka č. 4)³. Přes rozvoj průmyslu zejména v mimopražských regionech růst HDP Prahy předstihoval průměrný růst HDP státu, nejvíce v roce 2007 zásluhou nárůstu odvětví obchodu

³ Současně však byl proces konvergence ČR k průměru EU rokem 2007 na delší dobu přerušen – v letech 2008, 2009 a v první polovině roku 2010 se relativní pozice ČR k EU nevyvíjela pozitivně (resp. vývoj HDP zhruba odpovídal průměrnému vývoji HDP v EU-27).

a peněžnictví, což bylo spolu s konvergencí celé země stěžejní příčinou posunu Prahy z 12. na 5. místo v uvedeném roce ve srovnání regionů NUTS 2 v EU.

Graf č. 1: Poměr HDP na obyvatele nejvýkonnějšího regionu k národnímu průměru v EU-27, regiony NUTS 3

Zdroj: EUROSTAT, vlastní výpočty.

Tabulka č. 4: Regionální HDP na obyvatele, NUTS 2, EU-27 = 100

Oblast	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
ČR	69	70	70	73	75	76	77	80
Praha	137	145	148	154	155	159	162	172
Stř. Čechy	64	65	67	69	71	70	73	75
Jihozápad	64	65	64	67	70	70	71	71
Sev.západ	56	56	56	60	61	61	61	62
Sev.východ	62	62	62	63	64	64	64	66
Jihovýchod	61	64	64	67	67	68	69	72
Stř. Morava	56	57	56	58	60	59	60	62
Moravskosl.	53	55	54	57	61	64	64	68

Zdroj: EUROSTAT.

2.2. Omezení vypovídací schopnosti ukazatele HDP na obyvatele

Pro reálné srovnání ekonomické úrovně zemí EU se obvykle používá měrná jednotka PPS (standard kupní síly). Přepočet do PPS se realizuje pouze za národní úroveň v rámci Evropského srovnávacího programu (ECP). Regionální HDP přebírá EUROSTAT z členských zemí EU v běžných cenách v národní měně 24 měsíců po skončení referenčního období a na základě těchto údajů pak provádí přepočet do jednotky PPS dle národních koeficientů. Omezujícím faktorem pro regionální srovnání je skutečnost, že prostřednictvím standardu kupní síly PPS dochází sice k vyloučení vlivu rozdílu cenových hladin mezi zeměmi, avšak i nadále zůstávají **nezohledněny rozdíly v cenových hladinách mezi regiony** uvnitř jednotlivých států. Přitom rozdíly v cenových hladinách mezi metropolitními oblastmi a ostatními regiony jsou značné, především kvůli ceně nájmu a některých dalších druhů služeb.

To způsobuje, že nominálně obvykle dochází v hlavním městě k větší tvorbě hrubé přidané hodnoty, než která může být potom reálně užita na daném místě, a reálné příjmy obyvatel jsou tak ve skutečnosti ve srovnání s ostatními regiony menší než se zdá (a to zatím pomíjíme vliv dojížděky do zaměstnání na celkový vytvořený HDP). Česká republika je v tomto ohledu typickým příkladem, protože hlavní město je vyčleněno jako samostatný region NUTS 2 vymezený přesně hranicemi města.

Pro výpočet HDP na regionální úrovni se užívá převážně výrobní metoda. Ukazatel představuje celkovou hodnotu zboží a služeb vyrobených a poskytnutých v daném regionu osobami zaměstnanými v tomto regionu. Takto vytvořený důchod, který následně podléhá řadě **meziregionálních transferů domácností a státnímu přerozdělování**, však vede k tomu, že jen v omezené míře souvisí s obyvatelstvem daného regionu. To je rozhodující faktor, protože důchody podmiňují kapacitu spotřeby domácností a regionální HDP je v tomto směru nevyhovujícím ukazatelem pro vyjádření regionálního bohatství obyvatelstva.

Hlavním nedostatkem regionálního HDP na obyvatele je skutečnost, že hodnota údaje HDP, která je zjištěna podle „místa pracoviště“, se dělí – vztahuje se k obyvatelstvu podle rezidenčního přístupu. Tato nekonzistence je ovlivněna dojížděkou a vyjížděkou do zaměstnání – tzn. lidmi, kteří pracují v jednom regionu, ale bydlí v jiném. Nejzřetelnějším příkladem bývají metropolitní regiony, nejčastěji hlavní města.

Na tuto skutečnost upozornil i EUROSTAT v krátké tiskové zprávě při publikování výše uvedených údajů za evropské regiony NUTS 2: „Musí být nicméně zdůrazněno, že v některých regionech mohou být hodnoty

HDP na obyvatele významně ovlivněny působením dojížděky. Čistá dojížděka v těchto regionech zvyšuje produkci na úroveň, které by nemohlo být dosaženo ekonomicky aktivními rezidenty jako takovými. Výsledkem je, že HDP na obyvatele se v těchto regionech jeví být nadhodnocen a naopak podhodnocen v regionech s převahou vyjížděky.“

3. REGIONÁLNÍ DISPONIBILNÍ DŮCHOD DOMÁCNOSTÍ

Vzhledem k výše uvedeným omezením ukazatele HDP na obyvatele (meziregionální transfery, dojíždka a vyjíždka do zaměstnání) byl pro regionální porovnávání ekonomického blahobytu obyvatel regionů EU určen relativně bližší ukazatel čistého disponibilního důchodu domácností (ČDDD) trvale bydlících v regionech. Ten je výsledkem bilance příjmů a výdajů zachycených na účtu druhotného rozdělení důchodů. Ukazuje, jak se saldo prvotních důchodů (náhrady zaměstnancům, smíšený důchod, provozní přebytek a důchody z vlastnictví) umísťuje znovurozdělením: běžnými daněmi, sociálními příspěvky a dávkami a ostatními běžnými transfery. Ukazatel do velké míry naznačuje úroveň materiálního bohatství domácností trvale bydlících v jednotlivých regionech.

Přestože ukazatel má užší souvislost s bohatstvím obyvatel regionů, jeho použití a publikování je ve srovnání s ukazatelem HDP spíše okrajové. Příčinou je jednak omezení pro využití v mezinárodním srovnání dané velmi rozdílnou měrou přerozdělování mezi sektory v zemích EU (viz dále), tak také skutečnost, že ukazatel neslouží na rozdíl od HDP jako nástroj pro finanční transfery v rámci strukturální a regionální politiky Evropské unie.

3.1. Regionální disparity čistého disponibilního důchodu domácností

Zatímco regionální hrubý domácí produkt přepočtený na jednoho obyvatele je výrazně ovlivněn vyjíždkou a dojíždkou do zaměstnání a koncentrací provozních přebytků firem a kapitálu v některých regionech, čistý disponibilní důchod domácností poskytuje o mnoho lepší pohled na regionální disparity v životní úrovni obyvatelstva. Rozdíly v regionální struktuře obou ukazatelů jsou přitom značné nejen kvůli výše zmíněným vlivům. Disponibilní důchod domácností je totiž výsledkem druhotného přerozdělení prvotních důchodů, kde důležitou roli hrají na straně **zdrojů** sociální dávky (zejména dávky důchodového zabezpečení, ale rovněž dávky státní sociální podpory, nemocenské dávky a podpory v nezaměstnanosti) a na straně **užití** běžné daně (daně z příjmu fyzických osob a majetkové daně) a sociální příspěvky zaměstnanců a zaměstnavatelů (zdravotní a sociální pojištění placené zaměstnanci a zaměstnavateli).

Tabulka č. 5 znázorňuje vývoj relativního postavení českých regionů NUTS 3 vzhledem k národnímu průměru u ukazatele čistého disponibilního důchodu domácností přepočteného na jednoho obyvatele. Tabulka č. 6 pak znázorňuje regionální struktury tohoto ukazatele v letech 2000 až 2009, resp. podíly krajů na celostátní hodnotě ČDDD.

Tabulka č. 5: Regionální ČDDD na obyvatele, NUTS 3, ČR = 100

Kraj	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
PHA	133	135	136	138	137	135	137	135	131	129
STC	105	103	106	108	108	106	107	107	104	104
JHC	97	97	95	97	97	97	98	96	98	99
PLZ	100	102	101	100	101	100	99	100	99	100
KVA	98	94	93	93	91	90	89	88	89	90
UNL	91	91	89	89	88	88	89	87	88	91
LIB	96	96	96	94	94	94	93	92	92	93
KVH	100	100	99	96	96	97	97	96	96	96
PAR	92	92	92	92	94	95	94	94	96	95
VYS	91	92	95	95	95	94	94	95	95	94
JHM	97	97	95	95	97	98	95	98	99	98
OLO	91	91	92	92	91	91	91	92	92	92
ZLI	94	94	93	93	92	93	96	96	95	94
MVS	91	91	90	89	89	91	89	90	93	93

Zdroj: Český statistický úřad – regionální účty.

Tabulka č. 6: Regionální struktura ČDDD, NUTS 3, ČR = 100

Kraj	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
PHA	15,3	15,4	15,5	15,8	15,6	15,5	15,8	15,7	15,4	15,3
STC	11,3	11,4	11,8	11,9	12,0	11,9	12,1	12,3	12,2	12,3
JHC	5,9	5,9	5,8	5,9	5,9	5,9	6,0	5,9	6,0	6,0
PLZ	5,4	5,5	5,4	5,4	5,4	5,4	5,3	5,4	5,4	5,4
KVA	2,9	2,8	2,8	2,8	2,7	2,7	2,6	2,6	2,6	2,6
UNL	7,4	7,3	7,1	7,1	7,1	7,1	7,1	6,9	7,1	7,2
LIB	4,0	4,0	4,0	3,9	3,9	3,9	3,9	3,9	3,8	3,9
KVH	5,4	5,4	5,3	5,2	5,1	5,2	5,2	5,1	5,1	5,1
PAR	4,6	4,6	4,6	4,6	4,6	4,7	4,6	4,6	4,7	4,7
VYS	4,6	4,6	4,7	4,7	4,8	4,7	4,7	4,7	4,7	4,6
JHM	10,8	10,7	10,6	10,5	10,7	10,8	10,5	10,7	10,9	10,7
OLO	5,7	5,8	5,8	5,8	5,7	5,7	5,7	5,7	5,6	5,7
ZLI	5,5	5,5	5,4	5,4	5,3	5,4	5,5	5,5	5,4	5,3
MVS	11,3	11,2	11,2	11,0	10,9	11,1	10,8	10,9	11,1	11,1

Zdroj: Český statistický úřad – regionální účty.

Sociální dávky včetně důchodů a daně z příjmů a majetku relativně zvýhodňují sociálně slabší skupiny s nízkými příjmy – důchody v ČR jsou výrazně nivelizované a jen omezeně zohledňují předchozí výděly, stejně tak ostatní sociální dávky jsou využívány relativně více

v zaostávajících regionech s vysokou mírou nezaměstnanosti a nízkými mzdami. Rovněž daně z příjmů jsou vzhledem k odpočitatelným slevám na dani relativně nižším výdajem pro nízkopříjmové skupiny a podobné rozdíly existují v distribuci majtkových daní.

Z těchto důvodů jsou při pohledu na regionální hodnoty čistých disponibilních důchodů domácností příjmové disparity výrazně nižší nejen ve srovnání s ukazatelem HDP, ale rovněž i s ukazatelem průměrných regionálních mezd nebo regionálních struktur náhrad zaměstnancům. Disponibilní důchody domácností totiž zahrnují čisté disponibilní příjmy všech obyvatel regionů, jak ekonomicky aktivních, tak i ekonomicky neaktivních.

3.2. Omezení vypovídací schopnosti ukazatele disponibilního důchodu domácností

Stejně jako ukazatel HDP na obyvatele má i ukazatel čistého disponibilního důchodu domácností určitá omezení vypovídací schopnosti platná zejména pro mezinárodní porovnání regionálních hodnot ukazatele. V první řadě, podobně jako u HDP, nelze zajistit pro mezinárodní srovnání přepočítání na regionálně odlišné standardy kupní síly, a proto nemůže dojít k vyloučení vlivu rozdílu cenových hladin mezi regiony, které jsou mezi metropolitními oblastmi a ostatními regiony většinou výrazné, především kvůli ceně nájmu a některých druhů dalších služeb. Druhé omezení se týká přímo mezinárodního srovnání, při kterém ukazatel důchodu domácností naráží na značně neporovnatelnou míru transferů důchodů mezi institucionálními sektory (zejména mezi sektorem vlády a domácností).

Uvedenou problematikou se v minulosti v EUROSTATu zabýval Axel Behrens (2003). Mezi jednotlivými zeměmi se poměrně výrazně liší výše podílu disponibilního důchodu domácností na HDP. Ve Švédsku a Finsku dosahuje 45 %; ve Francii, Španělsku a Velké Británii se pohybuje okolo 60 %, následuje Německo a Itálie s cca 65 % a nejvyšší je se 70 % v Řecku (zahrnuty byly pouze státy původní EU-15). Tyto diference komplikují porovnávání regionálního disponibilního důchodu napříč EU.

V případě, že se takové porovnání provede, pak regiony Švédska a Finska jsou na relativně nízké úrovni vzhledem k tomu, že stát v těchto zemích významnou měrou financuje veřejné služby z daní, v důsledku čehož mají domácnosti k dispozici nižší důchody. Vyšší podíl daní z příjmů odvedených členy domácností ve prospěch státu je však v těchto zemích navrácen občanům zpět jiným způsobem. Veřejné služby státu slouží obecně ve prospěch občanů, takže k uspokojování svých osobních potřeb utratí méně. Jestliže tedy stát využívá svých prostředků k financování veřejných služeb, jako jsou školky, léčebná zařízení apod., potom domácnosti nepotřebují tak vysoké důchody,

aby si pořizovaly tyto služby na privátním trhu. Dotovaný systém veřejné přepravy snižuje soukromé výdaje spojené s přepravou osobními vozy a bylo by možné uvést řadu dalších příkladů.

Existující meziregionální porovnání disponibilních důchodů domácností proto nevypovídá o blahobytu daného regionu, který je dán spotřebou soukromých a veřejných statků a služeb dohromady (toto platí hlavně v mezinárodním srovnání).

Axel Behrens se pokusil kvůli možnosti mezinárodního porovnání dopočítat **disponibilní důchod všech sektorů**. Rozdíl mezi disponibilním důchodem za všechny sektory a disponibilním důchodem za sektor domácností odpovídá disponibilním důchodům ostatních sektorů. V rámci regionálních účtů se disponibilní důchody jiných sektorů než domácností obvykle nezjišťují. Disponibilní důchod domácností je v rámci zemí Evropské unie největším komponentem celkového disponibilního důchodu, v jednotlivých zemích EU se pohybuje zhruba od 56 % do 78 %. Údaje za ostatní sektory zahrnují i provozní přebytky firem, důchody z vlastnictví společností a přerozdělovací činnosti státu, výdaje na infrastrukturu, obranu apod. Protože tyto komponenty podstatně přispívají k bohatství regionů, jejich opomíjení značně ztěžuje porovnatelnost více regionů z rozdílných zemí.

Následující schéma naznačuje způsob transformace od HDP k disponibilnímu důchodu domácností v systému národních účtů:

Hrubý domácí produkt v tržních cenách

+	Čisté prvotní důchody od nerezidentů (+)/nerezidentům (-) ⁴	
-	Spotřeba fixního kapitálu	
=	Čistý národní důchod v tržních cenách	
+	Čisté běžné transfery od nerezidentů (+)/nerezidentům (-)	
=	Disponibilní důchod za všechny sektory	(100 %)
-	Disponibilní důchod za finanční spol., nefinanční podniky a neziskové organizace	(ČR 8 %)
-	Disponibilní důchod za vládní instituce	(ČR 22,3 %)
=	Disponibilní důchod domácností	(ČR 69,2 %⁵)

Pro účely regionální alokace lze provést následující procedury:

- disponibilní důchod domácností rozdělit mezi regiony podle známých regionálních struktur;

⁴ Výsledkem je hrubý národní důchod.

⁵ Podíly za rok 2009.

- rozdíl mezi „*disponibilním důchodem za všechny sektory*“ a „*disponibilním důchodem za sektor domácností*“ lze rozdělit mezi jednotlivé regiony podle počtu obyvatel trvale bydlících v regionu.

Regionalizaci na základě počtu obyvatel je nutné provést vzhledem k tomu, že informace v regionálním členění pro disponibilní důchody, s výjimkou disponibilního důchodu za sektor domácností, nejsou k dispozici. Uvedený postup nejsnazším způsobem dělí bilanční zůstatek⁶. Tato metoda je relativně přijatelnější pro vládní sektor než pro soukromé organizace. Nicméně, uvažíme-li nízké podíly disponibilního důchodu mimo sektor domácností a vlády, lze říci, že omezení u soukromého sektoru má pouze nevýznamný charakter.⁷

Na základě experimentálních propočtů Axela Behrense podle výše uvedeného postupu došlo k významným posunům v rámci pozic regionů sousedících s metropolitními oblastmi, např. v okolí Londýna, kde region Londýn – venkov si zlepšil pozici o 88 míst v rámci EU-15, což je důsledek právě dojížděky a vyjížděky za prací. Dojížděka a vyjížděka za prací nepochybně hrály roli u regionů Flevoland (Nizozemsko) a Namur (Belgie), které postoupily o více než 60 míst v rámci regionálního pořadí. Významné změny v pořadí regionů byly zaznamenány rovněž v Německu. Pět nových spolkových republik (Bundesländer) si polepšilo postavení v průměru o 15 míst, zatímco Hessensko a Berlín poklesly. V případě relativních pozic byl nejvyšší pokles zaznamenán u regionů Hlavní město Praha (ČR)⁸ a Madrid (Španělsko).

Na regionální disparity v HDP a u disponibilního důchodu domácností má nejen v České republice vliv také **regionálně nerovnoměrná struktura počtu nerezidentů – cizinců** a míra jejich ekonomické aktivity. Tabulka č. 7 znázorňuje vývoj počtu cizinců v krajích ČR. Z tabulky je patrné více než zdvojnásobení podílu cizinců na populaci ČR od roku 2000, přičemž v Praze či Plzeňském kraji byl tento nárůst výrazně vyšší. Na regionální struktury HDP a disponibilního důchodu domácností má přitom vliv cizinců (nerezidentů) zcela protichůdný dopad. Zatímco růst jejich ekonomické aktivity vyvolává přírůstky vytvořeného HDP, na disponibilní důchod domácností nemá vliv, protože cizinci – nerezidenti nepatří do sektoru domácností. Vliv cizinců tak může být např. jedním z rozhodujících faktorů předstihu

⁶ Tj. rozdíl mezi disponibilním důchodem za všechny sektory a disponibilním důchodem za sektor domácností.

⁷ Experimenty s jinými ukazateli sloužící jako klíč, jako je např. hrubá přidaná hodnota či počty zaměstnaných osob, měly obdobný výsledek regionálních struktur.

⁸ Pořadí u zbývajících regionů NUTS 2 v ČR nezaznamenalo ve srovnání s vytvořeným HDP v regionu významné změny. Nejvyšší pokles v pořadí byl zaznamenán u Jihozápadu o 4 místa, naopak nejvíce se polepšily Střední Čechy o 2 místa.

vývoje HDP v metropoli oproti disponibilnímu důchodu domácností, ve kterém podíl Prahy na celku ČR dlouhodobě stagnuje.

Tabulka č. 7: Podíl cizinců na obyvatelstvu v krajích (v %)

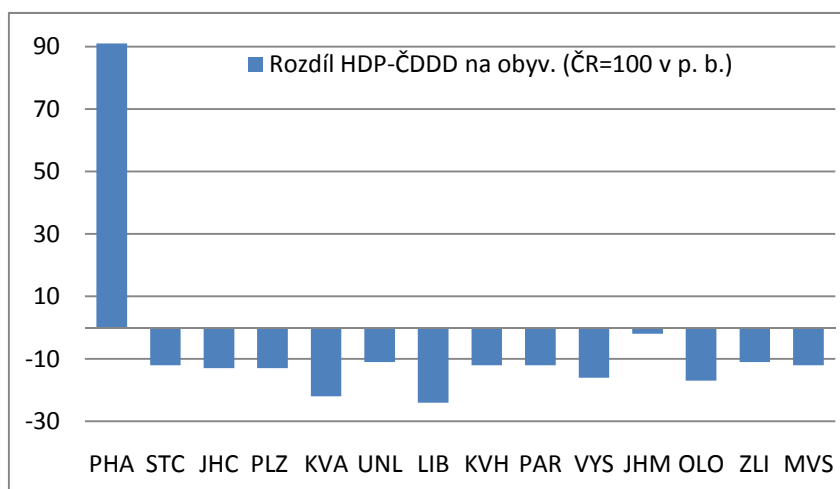
Kraj	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ČR	2,0	2,1	2,3	2,4	2,5	2,7	3,1	3,8	4,2	4,1
PHA	4,9	5,3	6,1	5,9	6,7	7,7	8,7	10,8	11,6	11,9
STC	2,4	2,3	2,4	2,6	2,7	3,1	3,7	4,2	4,9	4,7
JHC	1,3	1,3	1,4	1,5	1,6	1,7	2,0	2,4	2,6	2,4
PLZ	1,6	1,8	2,0	2,3	2,3	2,4	2,8	3,8	4,9	4,8
KVA	3,4	3,9	4,3	4,5	4,8	4,7	5,3	6,4	6,6	6,4
UNL	1,7	1,8	2,0	2,1	2,4	2,7	3,2	4,0	4,2	3,8
LIB	2,0	2,1	2,1	2,3	2,5	2,7	3,1	3,5	4,0	3,9
KVH	1,5	1,6	1,7	1,7	1,8	2,1	2,4	2,8	3,0	2,7
PAR	1,1	1,3	1,3	1,1	1,2	1,3	1,5	2,1	2,5	2,3
VYS	0,8	0,9	1,0	1,2	1,1	1,2	1,4	1,7	1,9	1,7
JHM	1,5	1,6	1,8	2,0	2,1	2,1	2,5	2,9	3,1	3,2
OLO	1,0	1,0	1,1	1,1	1,1	1,2	1,3	1,6	1,5	1,5
ZLI	1,2	1,3	1,4	1,4	1,1	1,0	1,1	1,3	1,4	1,4
MVS	1,4	1,4	1,5	1,6	1,5	1,5	1,6	1,8	2,0	1,9

Zdroj: Český statistický úřad.

4. POROVNÁNÍ REGIONÁLNÍHO HDP A ČISTÉHO DISPONIBILNÍHO DŮCHODU DOMÁCNOSTÍ V ČR

Na rozdíl od omezení vypovídací schopnosti čistého disponibilního důchodu domácností pro mezinárodní srovnání, lze na národní úrovni tento ukazatel využít pro analýzu regionálních disparit převážně bez problémů. Graf č. 2 znázorňuje odlišnosti regionální pozice u HDP oproti čistému disponibilnímu důchodu domácností na obyvatele u celků NUTS 3 v České republice.

Graf č. 2: Rozdíly mezi ukazatelem HDP a čistým disponibilním důchodem domácností na obyvatele za rok 2009

Zdroj: Český statistický úřad, vlastní výpočty.

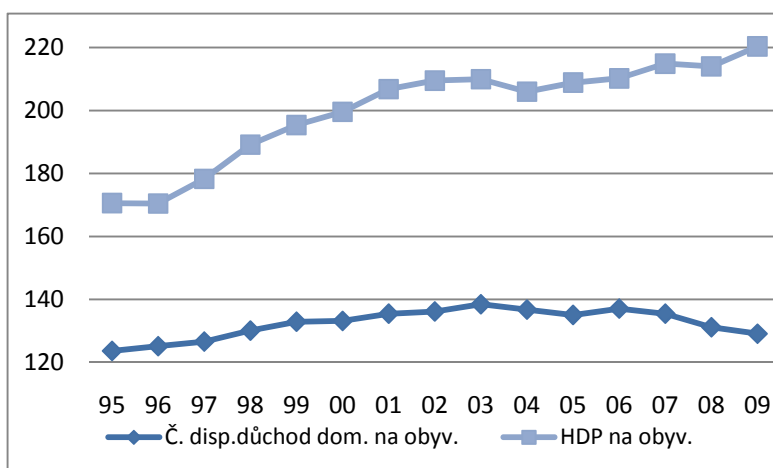
Vysoký předstih pozice u HDP ve srovnání s čistým disponibilním důchodem domácností v Praze (91 p. b.) je důsledkem dojíždky za prací a přerozdělování mezi institucionálními sektory, zatímco pozice všech ostatních regionů jsou u HDP oproti disponibilnímu důchodu relativně méně příznivé. Pouze průměrný pokles pozice je patrný u Středočeského kraje i přesto, že kraj je zázemím pracovních sil pro Prahu. Středočeský kraj sice v tvorbě HDP „trpí“ vyjíždkou svého obyvatelstva do Prahy, přitom je však také sám regionem ekonomicky výkonným s výraznou ekonomickou aktivitou nerezidentů. Velmi nízký předstih čistého disponibilního důchodu domácností je patrný u Jihomoravského kraje, který zásluhou Brna vykazuje do jisté míry metropolitní charakter s vyšší mírou dojíždky za prací, a to nejen z jihomoravského regionu.

Nejvýraznější zaostávání pozice HDP oproti čistému disponibilnímu důchodu domácností na obyvatele je patrné v Karlovarském,

Libereckém, Olomouckém kraji a na Vysočině. Ve zmíněných regionech došlo v roce 2009 v důsledku globální ekonomické recese k hlubokému poklesu HDP (většímu než v průměru za ČR), což se v plné míře ještě nestačilo projevit na straně disponibilních důchodů domácností. Propad HDP se v období recese nejprve projevil na straně provozních přebytků podniků a teprve poté v podobě propouštění či snižování mezd. Nově nezaměstnaní navíc částečně vykrývali výpadek svých disponibilních důchodů z mezd podporami v nezaměstnanosti a jinými sociálními dávkami, zatímco jejich tvorba HDP z pracovní aktivity již nepokračovala.

Diference v pojetí obou regionálních ukazatelů nabízí rovněž pohled na jejich vývoj v čase. Čistý disponibilní důchod domácností se vyvíjel od roku 1995 takřka bez prohlubování regionálních disparit na rozdíl od vývoje HDP na obyvatele. Graf č. 3 znázorňuje vývoj obou hodnocených ukazatelů v hlavním městě Praze. Je patrné, že v tomto případě docházelo jen velmi pozvolna k prohlubování rozdílů mezi Prahou a ostatními kraji u ČDDD (po roce 2003 je patrný dokonce mírný pokles pozice metropole), zatímco u HDP na obyvatele byl celkový nárůst postavení Prahy poměrně výrazný. Pokles relativní pozice Prahy u ČDDD v roce 2009 a částečně i 2008 byl do velké míry důsledkem propadu důchodů z vlastnictví (dividend, úroků a důchodů kvazikorporací), které např. v roce 2009 v ČR poklesly na straně zdrojů prvotních důchodů domácností o 19,5 % a jsou relativně více koncentrovány v metropoli.

Graf č. 3: HDP na obyvatele a ČDDD na obyvatele v hl. městě Praze v letech 1995–2009 (ČR = 100)

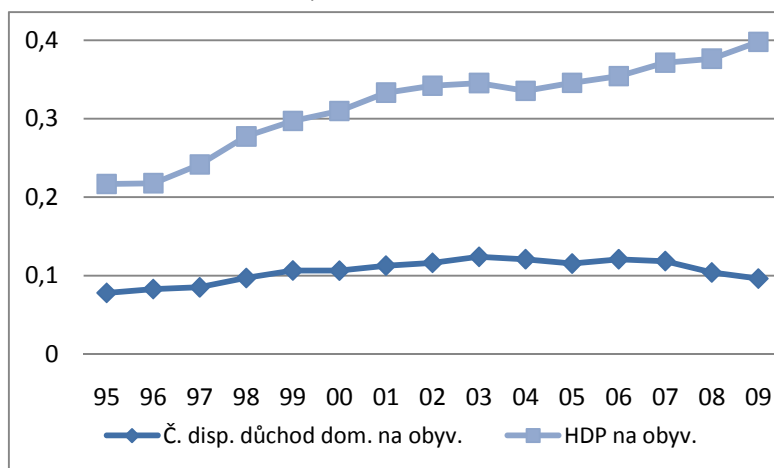

Zdroj: Český statistický úřad, vlastní výpočty.

Graf č. 4 nabízí obdobný pohled v podobě vývoje variačního koeficientu (poměru směrodatné odchylky a průměru u daných

ukazatelů) na úrovni NUTS 3. Ten u čistého disponibilního důchodu domácností narůstal jen velmi mírně, od roku 2000 prakticky stagnoval a v posledních dvou letech dokonce klesal. Lze z toho vyvodit závěr, že **prohlubování regionálních disparit ekonomické výkonnosti** v podobě větších rozdílů u HDP na obyvatele bylo především výsledkem nárůstu dojížděky za prací, koncentrace provozních přebytků firem a kapitálu do některých regionů a jen výjimečně regionálně odlišným vývojem prvotních důchodů domácností (pokud předpokládáme, že míra transferů v rámci druhotného rozdělení důchodů – daně, sociální dávky apod. – se v hodnoceném období výrazně neměnila).

Graf č. 4: Vývoj míry variability regionálních ukazatelů (variační koeficient, úroveň NUTS 3)

Zdroj: Český statistický úřad, vlastní výpočty.

Současně je patrné, že míra variability v podstatě kopíruje vývoj postavení Prahy vůči průměru ČR (Graf č. 3), protože váha metropole na celku je jednak významná a jednak u ostatních krajů navzájem k výraznějšímu prohlubování rozdílů nedocházelo. Prohlubování regionálních disparit v HDP na 1 obyvatele v České republice tak již dlouhodobě není doprovázeno současným prohlubováním disparit v disponibilních příjmech domácností, a to především zásluhou zmíněných meziregionálních transferů v důsledku dojížděky a vyjížděky za prací, rostoucího podílu cizinců (nerezidentů) na tvorbě HDP a také relativně aktivní sociální politiky státu, která tak současně plní roli regionální politiky.

5. VHODNOST VYUŽITÍ UKAZATELŮ PRO STRUKTURÁLNÍ POLITIKU EU

V rámci diskusí o budoucnosti strukturální politiky EU a pravidel rozpočtu EU se čas od času objevují návrhy na změnu kritéria pro regionální podporu. Jedním z navrhovaných řešení je akceptace čistého disponibilního důchodu domácností jako lepšího ukazatele k vyjádření bohatství regionů než je HDP na obyvatele. Změna pravidel je však zřejmě z politických důvodů neprůchodná. Regionální disparity při posuzování obou ukazatelů poskytují zcela rozdílný pohled na zaostalost regionů a vedly by k radikálním změnám ve směřování finanční pomoci. Koncentrace ekonomického výkonu (HDP na obyvatele) v ekonomických centrech totiž v některých zemích umožňuje zachovat pohled na okolní regiony jako na relativně zaostalé oblasti a udržet tak nároky na jejich finanční podporu.

Při posuzování kritéria podle čistého disponibilního důchodu domácností by zřejmě více regionů v těchto zemích ztratilo nárok na finanční podporu. V tabulce č. 8 jsou uvedeny směrodatné odchytky obou regionálních ukazatelů přepočtených na obyvatele za regiony NUTS 2 ve vybraných zemích EU, přičemž je patrné, že u ČDDD jsou odchytky násobně nižší, nejvíce v Rakousku a České republice (Rakousko má nejmenší směrodatné odchytky ČDDD na obyvatele v EU). Vysoké směrodatné odchytky u HDP na obyvatele ve Velké Británii a na Slovensku jsou dány zejména mimořádným postavením Vnitřního Londýna a Bratislavského kraje v ekonomické výkonnosti vzhledem k národnímu průměru (ještě výraznějším než je tomu v případě Prahy v ČR). Naopak poměrně nízké odchytky v Polsku a Rumunsku jsou dány celkovou nižší úrovní HDP na obyvatele a širším geografickým vymezením celků NUTS 2.

Tabulka č. 8: Směrodatná odchytky regionálního HDP a ČDDD na obyvatele v tis. EUR ve vybraných zemích EU na úrovni NUTS 2

	CZ	DE	ES	FR	IT	NL	AT	PL	RO	SK	UK
HDP	5,4	6,4	4,1	5,5	6,0	5,2	6,1	1,8	2,7	6,9	12,0
ČDDD	0,9	2,0	2,1	1,3	3,1	1,0	0,5	0,6	1,0	1,5	2,5

Zdroj: EUROSTAT, vlastní výpočty.

Důležitým argumentem proti změně kritéria pro přerozdělování prostředků je rovněž samotná otázka, co to vlastně je regionální bohatství. Je skutečně bohatší ten region, na jehož území trvale bydlí lidé s vysokými příjmy, než jiný region, kde je sice vysoký ekonomický výkon, ale jeho pracovní síla z velké části trvale bydlí jinde?

Při dojížděcí a vyjížděcí za prací nejsou toky finančních transferů jednostranné. Neplatí tvrzení, že lidé zaměstnaní v metropoli následně užijí své disponibilní důchody za hranicemi regionu ve svém bydlišti. Tito lidé často nakupují a poptávají zboží a služby v místě svého

pracoviště a do sousedního regionu, kde bydlí, jezdí pouze přespat. Firmy, pro které tito lidé odvádějí práci, platí v místě ekonomické aktivity místní daně a poplatky, investují a nezřídka financují i rozvoj veřejné infrastruktury. Naopak region, kde lidé pouze bydlí, má omezené příjmy spojené přímo s jejich ekonomickou aktivitou, přitom však má nepochybně mnoho výdajů se zajištěním infrastruktury a veřejných služeb, např. v nově rostoucích satelitních předměstích.

Pro posouzení míry regionálních disparit mezi zeměmi EU se kromě toho mnoho dalších ukazatelů nenabízí (dostupnými uváděnými ukazateli regionálního rozvoje jsou např. průměrné mzdy, míra investic či míra nezaměstnanosti). K zachycení konečných transferů důchodů domácností by mohl sloužit ukazatel užití disponibilního důchodu domácností (tj. především konečné spotřeby domácností), který by poskytl opět odlišné regionální struktury ve srovnání s dvěma hlavními hodnocenými ukazateli. Pro tento účel však není reprezentativní statistika v členských zemích EU obvykle dostupná, což je i případ České republiky, kde nevyhovuje reprezentativnost statistiky rodinných účtů na úrovni krajů.

6. ZÁVĚR

Regionální HDP na obyvatele a regionální čistý disponibilní důchod domácností na obyvatele nabízejí v České republice (a stejně tak ve většině ostatních zemí) velmi odlišný pohled na úroveň regionálního bohatství. Rozdíly jsou důsledkem regionálně diferencované dojížděky a vyjížděky za prací a důsledkem regionálně nerovnoměrného přerozdělování finančních prostředků mezi institucionálními sektory. Výrazný náskok ekonomického výkonu na obyvatele v hlavním městě Praze je v protikladu s podstatně slabší pozicí metropole u čistého disponibilního důchodu domácností. Avšak rovněž ukazatel disponibilního důchodu, spojovaný více s blahobytem obyvatelstva regionů má určitá omezení vyplývající především ze skutečnosti, že nezachycuje bohatství ostatních institucionálních sektorů a regionu jako celku. Disponibilní důchod podle místa bydliště také často neurčuje místo konečné spotřeby domácností (užití důchodu) a tím potenciál dalšího rozvoje regionu. S ohledem na výše uvedená omezení lze považovat zachování ukazatele HDP na obyvatele jako základního klíče pro posuzování úrovně rozvoje regionu za přijatelný postup, avšak při současném zdůraznění jeho omezených vypovídacích schopností a publikování alternativních ukazatelů, jakým je zejména regionální čistý disponibilní důchod domácností.

7. POUŽITÁ LITERATURA

BEHRENS, A. (2003): Income of Private Households and Gross Domestic Product in Europe's Regions. *Statistics in Focus*, 2003, No. 7, pp. 1–7 (a).

BEHRENS, A. (2003): How Rich are Europe's Regions? *Statistics in Focus*, 2003, No. 6, pp. 1–4 (b).

BOHÁČKOVÁ, I. – HRABÁNKOVÁ, M. (2009): *Strukturální politika Evropské unie*. Praha: C. H. Beck 2009. ISBN: 978-80-7400-111-6.

ČSÚ (2000): Evropský systém účtů (ESA 1995). Praha: ČSÚ, 2000.

ČSÚ (2009): Regionální účty (databáze). Praha: ČSÚ, 2010.

EUROSTAT (2010): Regional Accounts (database). Luxembourg: Eurostat 2010.

EUROSTAT (1995): Regional Accounts Methods – Gross Value-added and Gross Fixed Capital Formation by Activity, Statistical Manual. Luxembourg: Eurostat, 1995.

EUROSTAT (1999): Regional Accounts Methods – Household Accounts, Statistical Manual. Luxembourg: Eurostat, 1999.

CHLAD, M. (2008): Regionální aspekty makroekonomických ukazatelů – faktory je ovlivňující (1. část). *Statistika*, 2008, č. 5, s. 393–413 (a).

CHLAD, M. (2008): Regionální aspekty makroekonomických ukazatelů – agregáty regionálních účtů (2. část). *Statistika*, 2008, č. 6, s. 483–502 (b).

KAHOUN, J. (2007): Ukazatele regionální konkurenceschopnosti v České republice. Praha, CES VŠEM, *Working Paper*, 2007, No. 5. ISSN 1801-2728.

KAHOUN, J. (2008): Regionální ekonomická výkonnost. In: Kadeřábková, A. a kol., *Růst, stabilita a konkurenceschopnost IV*. Praha: Linde 2008, s. 322–343. ISBN 978-80-86131-79-5.

KAHOUN, J. (2009): Metoda výpočtu regionálního HDP v České republice. *Statistika*, 2009, č. 6, s. 518–530. ISSN 0322-788X.

KAHOUN, J. (2010): Regionální disparity v ČR – HDP versus disponibilní důchod. *Ekonomické listy CES VŠEM*, 2010, č. 3, s. 17–28. ISSN 1804-4166.